

**«У ГОРАДЗЕ МАІМ –
ТАКІМ МАЦОЎНЫМ – АДЗІН Я БЫЎ!»**

Аналізуецца навуковая праца Вацлава Ластоўскага як першага тэарэтыка і гісторыка ў галіне кніжнай культуры Беларусі. Дзейнасць разглядаецца ў кантэксце грамадска-палітычных падзей таго часу, а таксама ў перспектыве ролі прац В.Ластоўскага і іх аўэнцы сучаснікамі. Асаблівая ўвага надаецца «Гісторыі беларускай (крыўскай) кнігі» (Коўна, 1926).

Імя Вацлава Ластоўскага, аднаго з выбітнейшых дзеячаў беларускага нацыянальнага адраджэння першай паловы ХХ ст., толькі праз паўстагоддзя пасля яго гібелі стала вяртацца ў кантэкст беларускай гісторыі, папярэджваючы і набліжаючы адраджэнне 1980–1990-х гг. Сімвалічным было і тое, што новы час адраджэння беларускай культуры пачынаўся менавіта з кніг Вацлава Ластоўскага: у 1980 г. у Наваполацку [1], а ў 1990 г. у Мінску [2] былі ажыццёўлены самвыдатаўскія факсімільныя «Падручнага расійска-крыўскага (беларускага) слоўніка» (Коўна, 1924), у 1991 г. – рэпрэнтнае выданне «Што трэба ведаць кожнаму беларусу» (Вільня, 1918) [3], у 1992 г. факсімільна перавыдадзена «Кароткая гісторыя Беларусі» (Вільня, 1910) [4].

У пачатку 1990-х гг. у друку з’явіліся і першыя рассакрэчаныя матэрыялы КДБ па справе «Саюза вызвалення Беларусі», у іх ліку дакументы пра Вацлава Ластоўскага 1930–1931 гг. – перыяду першага арышту («Малодосць». 1993. № 8-9) і 1937 г. – часу перад расстрэлам у Саратаве («Пагоня». 1994. 27 жн. – 2 вер.). Разгляду ролі В. Ластоўскага як вучонага, пісьменніка, грамадскага дзеяча былі прысвечаны навуковыя канферэнцыі, першая з якіх праведзена ў 1993 г. у Наваполацку [5]. І гэта было толькі першае набліжэнне да спадчыны В. Ластоўскага, пра якога, як адзначыў у тым самым 1993 г. Ніл Гілевіч, «... можа, мы яшчэ і не гатовы па-сапраўднаму дасведчана гаварыць <...> Бо, па-першае, яго творчая спадчына вельмі маштабная, па-другое – шматгранная і разнажанравая, патрэцяе – няпростая ў філасофска-эстэтычных адносінах. Не адналінейна простым быў і яго шлях служэння Бацькаўшчыне ў якасці палітычна-дзяржаўнага дзеяча – шлях, акрылены мроямі пра свабодную, дэмакратычную, незалежную Беларусь. Адзін з мудрых урокаў Ластоўскага: вывучаць мову, літаратуру, мастацтва

трэба толькі ў адзінстве з вывучэньнем гісторыі Беларусі – вялікай, тысячагадовай гісторыі» [6].

Як пісаў пра В. Ластоўскага яго паплечнік Кастусь Езавітаў: «З прычыны асаблівага складу свайго характару ён ня быў і ня мог быць за выдатнага палітыка. Гэта быў чулы і просты чалавек, паэт, навуковец, троху містык, якога цягнула да ціхае і пладавітае габінэтнае працы ў адзіноце, калі асабліва ясна працуе галава і шчыра адчыняецца сэрца для глыбокіх пачуццяў любові да Бацькаўшчыны» [7]. Аднак В. Ластоўскі не толькі не застаўся ў баку ад беларускага нацыянальнага руху, народжанага на хвалі рэвалюцыйнага пад'ёму 1905–1907 гг., сваё жыццё і дзейнасць гэты таленавіты і мужны чалавек цалкам прысвяціў барацьбе за нацыянальную незалежнасць, мову, гістарычную справядлівасць [8].

«Далучыўся з 1902 году да беларускага адраджэнчага руху, нямаў ні зручнасці ні часу працаваць навукова: увесь цягар адраджэння прыйшлося цягнуць на сабе, а гэта знача трэба было продукаваць тое, што вымагаў момэнт часу і круг чытачоў», – так засведчыў сам В. Ластоўскі ў «*Curriculum vitae*» за 1925 г. [9]. Дакумент знойдзены ў зборы былога Украінскага замежнага архіва ў Празе-Чэшскай (зараз частка Цэнтральнага дзяржаўнага архіва вышэйшых органаў улады і ўпраўлення Украіны ў г. Кіеве) украінскай даследчыцай з Вінніцкага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта Вольгай Зубко [10]. Варта звярнуць увагу на тое, што ў дадзеным дакуменце, напісаным уласнаручна Вацлавам Ластоўскім, удакладняецца дата і месца яго нараджэння: «Радзіўся я ў застценку Калесніках на пагранічы Дзісенскага пав. (Віленск. губ.) і Лепэльскага пав. (Вітаб. губ.) з бацькі Юстына, сына Юзефата, і маткі Анны з дому Жвірблеўскай, у 1882 гаду 24 XII. Крычоны у Задарожжы, 20 X 1883 г. па Р.-К. абраду» [11].

У сваім свядомым выбары жыццёвага шляху, як можна заўважыць, В. Ластоўскі кіраваўся тымі прыярытэтамі, якія на той ці іншы момант былі важнейшымі ў працэсе нараджэння і станаўлення незалежнасці Беларусі. І гэта быў няпросты шлях пераасэнсавання сваіх палітычных поглядаў, партыйных і ідэалагічных, шлях ад удзелу ў Польскай партыі сацыялістычнай Літвы да прэм'ер-міністра Беларускай Народнай Рэспублікі, шлях ахвярнага служэння свайму народу, адраджэнню Айчыны і раздзялення яго трагічнай гісторыі і лёсу ў 1930-я гг. Складаныя пошукі В. Ластоўскага з'яўляюцца своеасаблівым адлюстраваннем

складанай і зменлівай палітычнай сітуацыі, у якой адбываўся выбар шляху далейшага развіцця беларускага народа, яго дзяржаўнасці. Як адзначыў Райнер Лінднэр, «гэта быў час палітызацыі інтэлігенцыі, які паставіў яго [В. Ластоўскага. – Л.Д.] на чале БСГ і БНР, а ў 1919 г. прывёў у шэрагі эсэраў. Маючы галоўнае месца жыхарства ў Вільні, ён займаўся справамі беларусаў у Тарыбе Літоўскай Рэспублікі і працаваў памочнікам беларускага аташэ ў літоўскім пасольстве ў Берліне. Увасабляў тып нацыяналістычнага публіцыста, які ніколі не звязваўся з бальшавікамі і сваёй тэорыяй Крывіі, знаходзячыся ў выгнанні ў Коўне, вызначаў гістарычныя навуковыя спрэчкі ў Менску» [12].

Тым болей надзвычайныя на дадзеным палітычным фоне глыбіня і разуменне В. Ластоўскім ролі культуры беларускага народа ў нацыянальным адраджэнні, а таксама тытанічныя вынікі яго дзейнасці. Скончыўшы толькі народную школу, ён ніколі не пераставаў займацца самаадукацыяй: працуючы ў польскай студэнцкай бібліятэцы на Фантанцы-72 у Пецярбургу, шмат чытаў, слухаў лекцыі ў сталічным універсітэце, а ў Рызе (з 1907 г.) ужо зарабляў сабе на жыццё чытаннем лекцый: «а) як лектар «Таварыства Асьветы» – у рабочых кварталах і, б) у польскім студэнцкім таварыстве «Арконія», выкладаючы гісторыю польскай літэратуры. Побоч з гэтым прыгатаўляўся да экзаменаў на званьня дамавага вучыцеля, але экзаменов ня вытрымаў [дзіля] слабога знаньня расійскай мовы» [13], у адрозненне ад польскай [14], лацінскай і французскай [15] моў. Важнейшую ролю ў жыцці і стагнаўленні В. Ластоўскага мела праца ў Вільні сакратаром рэдакцыі беларускай газеты «Наша Ніва» (1909–1915 гг.). «Пісаў я у гэтым часе вельмі многа; няраз запоўняючы [цэле] нумеры ад пачатку да канца, пад ражнымі псеўдонімамі і акрым гэтага вядучы яшчэ мясячнік сельскай гаспадаркі “Саху”, укладаючы што году популярныя у той час календары “Нашай Нівы”» [16].

«Нашаніўскае асяроддзе» садзейнічала далейшаму росту і росквіту таленту В. Ластоўскага як публіцыста, літаратара, этнографа, якое В. Ластоўскі, у сваю чаргу, не толькі дапаўняў, але і фарміраваў. У гэты час выйшла больш за 300 яго публікацый у «Нашай Ніве» [17], на першы погляд, культурна-асветніцкага характару, аднак ужо ў гэтых матэрыялах адлюстраваны абрысы канцэптуальнай культуралагічнай пазіцыі аўтара, якая знайшла развіццё ў наступных яго працах. У аснове філасофіі і аксіялогіі В. Ластоўскага, як зазначае Уладзімір Конан, ляжала крывічская ідэя,

якая паслужыла фарміраванню плыні, названай беларускім фундаменталізмам, гэта значыць тыпам светапогляду, які праявіўся «ў ідэалізацыі, нават апалагетыцы старадаўняга крывіцка-беларускага паганства, у крытыцы хрысціянскага ўніверсалізму і касмапалітызму, у інтэнсіўнай нацыянальнай міфатворчасці, урэшце, у фундаменталісцкай канцэпцыі беларускай гісторыі і культуры, паводле якой Беларусь, або Крывія, пачалася ў дахрысціянскія вякі як вялікая дзяржава, што ахоплівала значную частку ўсходнеславянскіх плямёнаў і летапісную Літву» [18].

Сапраўды, у працах В. Ластоўскага гістарычнага, этнаграфічнага, лексікалагічнага, кнігазнаўчага, мастацтвазнаўчага і нават палітычнага характару паняцце духоўнага фундаменту прасочваецца як ключавое, гэта значыць нацыятворчае, што складае аснову нацыянальнага «я». Шматпланавасць прац таксама не выпадковасць, бо яна сведчыць аб пошуку, збіранні ў адно і фарміраванні канцэптуальнай асновы матэрыяльнай і духоўнай культуры беларусаў, выяўленні яе асаблівасцей. Так, у прадмове да сваёй першай выдадзенай кнігі «Кароткая гісторыя Беларусі» (1910), якая стала і першай папулярнай абагульняючай працай па нацыянальнай гісторыі на беларускай мове [19], В. Ластоўскі напісаў: «Гісторыя – гэта фундамент, на каторым будуюцца жыццё народу. І нам, каб адбудаваць сваё жыццё, трэба пачаць з фундаменту, каб будынак быў моцны. А фундамент у нас важны, гісторыя наша багатая: “жатва многа, а делатель мало”, як кажа сьвятое пісаньне. <...> Беручыся пісаць кароткі гэты нарыс гісторыі нашай, ня меў я змогі даць навучны твор, плод доўгіх навуковых досьледаў, – даў тое, на што было маея змогі: сабраў з расейскіх, польскіх ды украінскіх гісторыкаў тое, што мне вядома было аб гісторыі нашага краю і народу, злажыўшы ў парадак ...» [20].

Разам з тым, пра што сведчаць прыведзеныя словы В. Ластоўскага, яго канцэптуальныя ідэі, якія караніліся ў вытоках народнага быцця і абапіраліся на аўтэнтчную народную культуру, мелі і практычную накіраванасць на адраджэнне Айчыны, як аказалася, не толькі на блізкую, але і на далёкую перспектыву [21].

Шэраг наступных «нашаніўскіх» публікацый В. Ластоўскага 1911 г. раскрывае яго ідэю беларускай адраджэнскай дыялектыкі гарманічнага адзінства чалавечай асобы і народа, грамадзяніна і нацыі: «Найбольш сілы мае той народ, каторы патрапіў усіх сваіх членаў злучыць у адно, дзе ўсе думаюць і пачуваюць як адзін чалавек, а кожны – так, як усе; аднак – такую гарманічную

цэласнасць, што аддзельныя асобы могуць найшырэй выявіць усе свае асобеннасці, усю арыгінальнасць сваёй творчасці» [22].

Аснову разважанняў В. Ластоўскага аб унікальнасці і духоўнай каштоўнасці быцця і культуры кожнага народа складае паняцце нацыянальнага стылю: «Стыль – гэта душа народа. Стыльнасць – адбіццё нашай душы на нашых творах <...>. Больш здольны чалавек умее арыгінальнай, значыць больш па-свойму выявіць свой духоўны твар і астаецца надоўга ў памяці тых, хто яго акружае. Гэтаксама і цэлы народ, каторы ўмеў паказаць сваю духоўную арыгінальнасць, заўсёды будзе даражэйшы, цікавейшы для іншых народаў, каторыя яго акружаюць, будзе больш памяцен ім» [23], а выснова, да якой ён прыходзіць, – гэта захаванне і развіццё «беларускай асобнасці», арыгінальнасці ва аўтэнтычнай народнай творчасці, мастацтве, мове, паэзіі.

Асаблівую місію і адказнасць перад нацыяй ён ускладаў на інтэлігенцыю, для якой своеасаблівым напамінам стаў артыкул В. Ластоўскага «Сплачвайце доўг», надрукаваны 5 ліпеня 1913 г. у «Нашай Ніве». У ім ён піша пра непадзельнасць мастацкага і грамадзянскага абавязку літаратуры і літаратара, адказнасці за лès нацыі [24]. Як адзначае Павел Абрамовіч, гэта была першая ў XX ст. беларуская літаратурная дыскусія, якая зачাপіла многіх пісьменнікаў і чытачоў за жывое. Аўтар артыкула гаварыў пра неабходнасць распрацоўкі філасофскай канцэпцыі беларускага мастацтва, нацыянальных культурных арыенціраў, а літаратарам нагадваў пра іх святыя абавязкі быць «вучыцелямі і прарокамі» свайго народу, сцвярджаючы, што беларуская інтэлігенцыя мае поўнае права вымяраць творчасць айчынных пісьменнікаў «меркай эўропэйскай» [25]. Да авалодання не толькі новымі літаратурнымі формамі, але і да глыбокага філасофска-эстэтычнага асэнсавання новаадраджэння для ўсяго чалавецтва заклікае В. Ластоўскі ў артыкуле «Па сваім шляху!» (1914): «Няхай хто-небудзь з нашых пісьменнікаў напіша хоць адну рэч, каторая бы паказвала новыя дарогі чалавецтву, і не будзе на свеце знаючага літары народа, каторы бы пасля гэтага, хто і што такое беларускі народ, не ведаў. Адзін геніяльны твор, напісаны па-беларуску, можа даць славу і пашану нашаму народу. І мы павінны кіравацца да гэтага. Во гэты доўг мы маем перад сваім народам, каторы павінны сплаціць» [26].

Адной з важнейшых фундаментальных крыніц нацыянальнай культуры В. Ластоўскі лічыў і родную мову, якая інтэгруе культуру, аб'ядноўвае яе ў цэласную сістэму: «Родная мова – гэта

музыка души, каторай Навышні Стварыцель адкрыў Чалавека, гэта натуральны фундамент, на каторым чалавек павінен будаваць дом сваёй сілы духоўнай, свайго розуму, пачуцця добра і зла...» [27].

У 1915–1918 гг. В. Ластоўскі акрамя напружанай грамадска-палітычнай працы значнае месца адводзіць і кніжнай справе, кіруючы ў Вільні «Беларускай кнігарняй» і выдавецтвам «W. Lastouskaŭ», займаючыся рэдакцыйнай дзейнасцю, накіраванай на далейшае развіццё канцэптуальных нацыятворчых палажэнняў у рэдагуемай ім віленскай беларускай грамадска-палітычнай і літаратурнай газеце нацыянальна-дэмакратычнага характару «Номан» (1916–1917) і заснаваным часопісе «Крывічанін» (выйшаў адзін нумар у 1918 г.). У акупаванай германскімі войскамі Вільні, калі было дазволена адкрыццё беларускіх школ, узнікла патрэба ў школьных падручніках, і Вацлаў Ластоўскі бярэ на сябе працу па стварэнні беларускамоўных вучэбных кніг, арыентаваных на фарміраванне ў дзяцей і падлеткаў нацыянальнай самасвядомасці [28]. У 1915–1918 гг. выходзіць шэраг складзеных ім школьных падручнікаў, у асноўным з выкарыстаннем лацінскага шрыфту: «Першая чытанка: Кніжыца для беларускіх дзетак дзеля навукі чытання» (1915, 1916 – лацініцай), «Rodnyje Ziarnity: knižyca dla školnaho čytaŭnia» (1916), «Першая чытаньне» (1917), «Задачнік» (1917), «Niezabudka: Pieršaja paśla lementara čutanka» (1918), «Prypieŭki: (Pieśni-piesień)» (1918), «Raściny: Padručnik dla szkolnaha ўżytку» (1918), «Siejbit: druhaja paśla lementara čytanka dla pačatkowych czkol» (1918), «Wypisy z biełaruskaj literatury» (С.1, 1918). У гэты ж час В. Ластоўскі збірае і папаўняе свой уласны архіў і кнігазбор, каштоўнейшая частка якога, на жаль, у канцы 1919 – пачатку 1920 г. падчас учыненага польскімі ўладамі вобыску, прапала – «24 “пергаміны” XV–XVII стагоддзяў, шмат дакументаў, якія паходзілі з архіва Турава-Пінскага біскупства, у тым ліку Турава-Пінскі летапіс XI стагоддзя» [29]. Аднак некаторая рэштка калекцыі В. Ластоўскім была вывезена з Вільні, аб чым сведчаць асобныя выданні з экслібрысам, якія захоўваюцца сёння ў Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі [30], а таксама ў прыватных зборах [31].

Эмігрыраваўшы ў пачатку 1920 г. у Літву (Коўна), а пазней, пасля спынення ў красавіку 1923 г. палітычнай дзейнасці, а таксама заснавання і выдання ў Коўне новага часопіса «Крывіч» (1923–1927), В. Ластоўскі, нарэшце, набліжаецца да сваёй мары аб навуковай працы. К гэтаму часу, як можна меркаваць, ён падышоў і

да глыбокага філасофска-культуралагічнага асэнсавання неабходнасці падобнай працы ў галіне духоўнага самапазнання Беларусі шляхам вывучэння гісторыі, традыцый, культуры, мастацтва беларускага народа, што знайшло адлюстраванне ўжо ў першых радках звароту да чытачоў «Крывіча»: «Прыступаючы да выпуску ў сьвет першай беларускай часопісі і пасьвячоной <...> служэньню беларускаму мастацтву і культуры, рэдакцыя мае на мэце <...> прылажыць ўсе высілкі да адшукання шляхоў к самавызначэньню Беларусі ў сфэры духовасьці <...> прыступіць да творчай працы ў дзедзіне нашага самапазнаваньня, самаацэны і самакрытыкі» [32]. Неабходна адзначыць, што тыя 12 нумароў часопіса, якія выйшлі ў свет у 1923–1927 гг., з’яўляюцца не толькі самі гістарычнымі сведкамі, але і да сённяшняга дня не страцілі навуковай змястоўнай каштоўнасці, пацвярджаннем таму з’яўляюцца шэраг сучасных публікацый, прысвечаных даследаванню значэння дадзенага выдання і яго тэматыкі [33].

Аднымі з першых навуковых вопытаў, якія аформіліся ў самастойныя выданні, сталі слоўнікі: першы быў складзены ў суаўтарстве з Клаўдыюшам Дуж-Душэўскім – «Слоўнік геаметрычных і трыганаметрычных тэрмінаў і сказаў» (Коўна, 1923), другі аўтарскі – «Падручны расійска-крыўскі (беларускі) слоўнік» (Коўна, 1924) аб’ёмам каля 17 тыс. артыкулаў, некаторыя з якіх мелі не толькі пераклады, але і этымалагічны і энцыклапедычны характар.

Чаму ж В. Ластоўскі звяртаецца да такой складанай і нераспрацаванай у той час навуковай галіны, як беларускае мовазнаўства? Сёння яго працы, заснаваныя на багатым і жывым лексічным матэрыяле, які збіраўся на працягу не аднаго дзесяцігоддзя, дазваляюць гаварыць аб ім як аб філолагу [34]. Аднак існуюць супярэчлівыя меркаванні аб дадзенай працы нават у аднаго аўтара [35]. Каб паспрабаваць у гэтым разабрацца, трэба звярнуцца да прадмовы В. Ластоўскага ў «Падручным расійска-крыўскім (беларускім) слоўніку», у якой ён раскрывае філасофскае разуменне і значэнне слова: «Слова, гэта ня умоўны знак для выражэння мыслі, але мастацкі абраз <...> Яно знаходзіцца ў цесным зьвязку з народным бытам, яго сьветаглядам, гісторыяй, звычаямі і абычаямі, а дзеля гэтага мова ёсць вялікай нацыянальнай легендай і скарбніцай, сьвятой спадчынай, каторая пераходзіць з пакаленьня ў пакаленьне, з дзядоў, на ўнукаў. Увесь сьвета-

гляд і паэзія нашых прадзедаў замыкаліся ў мове. <...> Слова ёсьць творчасьцю ўсяго народу; формы слова шліфаваліся многімі пакаленьнямі і сталецьцямі, пакуль сталіся тым, чым яны сягоньня ёсьць. <...> Адраджоная наша мова павінна стацца добрым правадніком культуры <...> Мова, гэта аблічча душы народу і гэтае аблічча народнай душы <...> Наша мова толькі тады здолее разьвіцца, калі патрапіць выявіць сваю выразна зарысаваную індывідуальнасьць <...> Патрэбны сілы, і то многія, ды свае ўласныя сілы, ня толькі да зьбіраньня моваведнага матарыялу, але такжа да ўдзячнай працы над яе лексычным і граматычным разьвіцьцём, над пазнаньнем гармоніі крыўскага (беларускага) слова» [36]. У ацэнцы Алены Ніякоўскай «Падручны расійска-крыўскі (беларускі) слоўнік» В. Ластоўскага – «гэта суцэльны твор, цікавы, дынамічны, арганізаваны вакол адзінай ідэі – нацыянальнай. Так званая экстралінгвістычная частка слоўніка – гэта не толькі гістарычна-этнаграфічны матэрыял; яна ўключае і асобу аўтара, яго адносіны да прадмету даследаваньня – мовы» [37].

Такім чынам, мова як адна з фундаментальных асноў нацыі, яе быцця і тоеснасці, была для В. Ластоўскага найважнейшай катэгорыяй, у тым ліку і навуковай, апірышчам у яго філасофска-культуралагічнай канструкцыі светаўспрымання.

На нашу думку, не толькі рэальныя падзеі 1923–1927 гг., як загад 1923 г. аб амністыі, канфэрэнцыя БНР у Берліне ў 1925 г., акадэмічная канфэрэнцыя 1926 г. у Мінску, палітычны пераварот у Літве (17.12.1926) і іншыя падзеі палітычнага характару садзейнічалі пераезду В. Ластоўскага менавіта ў Мінск, у БССР (у красавіку 1927 г.), але і відавочная неабходнасьць рэалізацыі яго гісторыка-культурных канцэптуальных палажэньняў разьвіцця і самасцвярджэньня беларускай нацыі, а таксама далейшай навуковай працы ў гэтым кірунку.

Аднак, як паказаў час, толькі тры няпоўныя гады былі адпушчаны В. Ластоўскаму, каб садзейнічаць разьвіццю навукі ў тагачаснай Беларусі: быў дырэктарам Беларускага дзяржаўнага музея, загадчыкам кафедры этнаграфіі Інбелкульту, акадэмікам (з 1928 г.) і неадменным сакратаром АН БССР (вызвалены ад пасады 20 лістапада 1929 г.) [38]. Пасля чаго В. Ластоўскі аказаўся ў шэрагах першых арыштаваных ДПУ БССР акадэмікаў – 21 ліпеня 1930 г., а 6 снежня – афіцыйна пазбаўлены званьня. У напісаным пасля арышту самаабвінавачваньні (верасень 1930 г.) В. Ластоўскі

«прызнае», што «... ён стаў прыхільнікам “нацыянал-дэмакратычнай ідэалогіі” дзякуючы розным этналагічным даследаванням дзеля выяўлення беларускай самабытнасці» [39].

Наперадзе былі яшчэ сем гадоў жыцця ў Саратаўскай ссылцы, аддадзеныя любімай рабоце з рэдкімі кнігамі ў бібліятэцы Саратаўскага ўніверсітэта, а ў мінулым заставаўся шлях у 47 гадоў, большая частка з якіх – барацьба за нацыянальную незалежнасць Беларусі, узнаўленне і стварэнне яе гісторыі і культуры.

Галоўнай фундаментальнай працай Вацлава Ластоўскага, завершанай і выдадзенай у эміграцыі на сродкі Беларускага цэнтра ў Літве [40], з’яўляецца «Гісторыя беларускай (крыўскай) кнігі. Спроба паясьніцельнай кнігопісі ад канца X да пачатку XIX стагодзьдзя=Gudu knygos istorija. Ajškinamosios bibliografijos bandymas nuo X šimtmečio galo ligi XIX šimtmečio pradžios» (Коўна, 1926), якая стала першым шырокамаштабным даследаваннем па гісторыі кніжнай культуры Беларусі [41]. «На этапе станаўлення нацыянальнай гістарыяграфіі значэнне працы В. Ластоўскага для Беларусі, – як адзначае Мікола Нікалаеў, – можна параўнаць са значэннем М. Карамзіна, С. Салаўёва ці В. Ключэўскага для Расіі, М. Грушэўскага для Украіны альбо А. Шапокі для Летувы» [42]. «Гісторыя беларускай (крыўскай) кнігі» Вацлава Ластоўскага – гэта беспрэцэдэнтная з’ява для беларускай кніжнай культуры не толькі 1920-х гг., але і цалкам важкі і дзейсны запас ведаў для перспектывы навуковых даследаванняў у дадзенай галіне, бо ў ёй сканцэнтраваны як фактаграфічная і бібліяграфічная інфармацыя, так і закладзены асновы фундаментальнага падыходу да даследавання гісторыі кніжнай культуры: разглядаюцца гістарычныя ўмовы і прычыны ўзнікнення беларускай (крыўскай) кнігі (гл. «Прадмову», «Уступ»), даецца храналогія яе развіцця (вызначаюцца ў тым ліку тры перыяды [43]), выдзяляюцца тыпалагічныя прыкметы зместу і афармлення [44], што цалкам складае аснову комплекснага даследавання нацыянальнай (этнічнай) кнігі [45]. На працягу болей чым 80 гадоў пасля выдання «гісторыя кнігі», як вызначаў жанр сваёй працы сам В. Ластоўскі, з’яўлялася не толькі асноўнай крыніцай рэпертуару беларускай рукапіснай [46] і друкаванай кнігі [47], але і набывала глыбокае сімвалічнае значэнне, стаўшы дакументальным помнікам нацыянальнага адраджэння.

У сваю чаргу адным з галоўнейшых кірункаў беларускага нацыянальнага адраджэння, яго фундаментам В. Ластоўскі лічыў

менавіта кніжную спадчыну, якая дакументальна сведчыла аб існаванні і развіцці мовы, культуры, грамадскай думкі беларускага народа, што яму і ўдалося адлюстраваць у «Гісторыі беларускай (крыўскай) кнігі», ацэненай і названай ужо ў 1926 г. капітальнай працай, выклікаўшай прызнанне значнага ўнёску ў гісторыю кнігі Беларусі [48], хоць аўтар сціпла ўказаў у загаловак толькі на спробу тлумачальнага кнігаапісання, аднак з надзеяй, што кніга «паміма многіх яе недастаткаў, прынясе карысць нашай адраджучайся пісьменнасці, хоць-бы пабуджаючы другіх да працавітых досьледаў на полі нашай мінуўшчыны, а асабліва пісьменнасці <...>» [49].

Неабходна адзначыць, што гісторыя кнігі і кнігавыдання, кнігазборы і даўніна не толькі заўсёды цікавілі В. Ластоўскага, але сталі адным з яго ґрунтоўных навуковых, прафесійных і жыццёвых крэда. Так, напрыклад, яшчэ ў 1907 г., аглядаючы Шырынаўскую палацавую бібліятэку ў Старым Двары, каля Германовіч Дзісенскага павета, В. Ластоўскі зрабіў апісанне больш за дзясятка кірылічных рукапісных і друкаваных кніг, апісанне і ілюстрацыі некаторых з іх змясціў у сваёй гісторыі кнігі [50]. Таксама шэраг яго артыкулаў 1909–1926 гг. былі прысвечаны гісторыі кнігі, як, напрыклад, «350-летняя гадаўшчына друку ў Маскоўшчыне» (1914), «10-летні юбілей літоўскага друку» (1914), «Васіль Цяпінскі» (1916, 1920, 1925), «1491–1916» (1916), «Францішак Скарына» (1919, 1924, 1925), «Брацкія кнігі» (1924), «Паленне кніг на Беларусі» (1924), «Рухомыя друкарні на Беларусі і Украіне» (1924), «Беларускія (крыўскія) друкі ў Тыльзіце» (1926).

Некаторыя спасылкі ў «Гісторыі беларускай (крыўскай) кнігі» таксама сведчаць аб тым, што яшчэ працуючы ў рэдакцыі газеты «Наша Ніва» (да прыкладу, у 1912–1913 гг. [51]) В. Ластоўскі займаўся зборам матэрыялу пра кніжныя помнікі Беларусі. У артыкуле «Памажыце!» (1913) ён упершыню прадставіў цэлую праграму па выратаванні беларускай рукапіснай спадчыны, заклікаючы збіраць каштоўныя рукапісныя творы, якія яшчэ захоўваліся ў глухіх «засценках ды ваколіцах» [52]. Тэксты некаторых рукапісных помнікаў Беларусі В. Ластоўскі змог надрукаваць у часопісе «Крывіч», як напрыклад з «Аль-Кітаба» XVI ст., знойдзенага ў 1915 г. Іванам Луцкевічам недалёка ад Вільні ў мулы Сцяпана Палтаракевіча [53].

Акрамя гэтага, у часопісе «Крывіч» В. Ластоўскі размяшчаў разнастайныя матэрыялы бібліяграфічнага характару, стварыўшы ў

сваім выданні такія раздзелы, як «Агляд перыядычнага друку», прысвечаны беларускім і замежным перыядычным выданням; «Кнігапіс» утрымліваў рэцэнзіі твораў беларускіх пісьменнікаў, спіскі літаратуры, дасланья ў рэдакцыю часопіса; «Агляд культурнага жыцця» – інфармацыя пра выйшаўшыя з друку кнігі, у тым ліку і ў БССР. У часопісе друкаваліся нават асобныя бібліяграфічныя паказальнікі, як, напрыклад, «Важнейшыя працы аб беларусах на польскай мове», у якім знайшлі адлюстраванне 85 назваў твораў літаратуры XIX–XX вв. на польскай мове, асвятляўшыя грамадскае жыццё Беларусі.

У 1924 г. у «Крывічы» была апублікавана і праграма стварэння рэпертуару беларускай кнігі [54]: В. Ластоўскі планаваў ва ўзаемасувязі паказаць гісторыю беларускай кнігі, мовы, адукацыі, асаблівую ролю адводзячы эвалюцыі філасофскай думкі XV–XX вв., адлюстраванай у помніках беларускай пісьменнасці, біяграфіях пісьменнікаў, выдаўцоў, гісторыі выдавецтваў, тэхніцы стварэння старадрукаванай беларускай кнігі, мастацтве афармлення кнігі. Такая шырыня падыходу, як адзначыў Васіль Лявончыкаў, адпавядала поглядам асабліва ўкраінскіх вучоных-бібліяграфістаў таго часу М. І. Сагарды, Г. Г. Кавалеўскага, С. Ф. Пастэрнака і інш. [55]. Нельга не заўважыць блізкасць В. Ластоўскаму і пазіцыі рускага кнігазнаўцы Мікалая Лісоўскага, акцэнтаваўшага ўвагу на ўзаемасувязі кнігазнаўства з палеаграфіяй і гісторыяй літаратуры [56], а таксама ўкраінскага і польскага кнігазнаўцы Льва Быкоўскага, які лічыў найбольш важнымі сувязі кнігазнаўства з гісторыяй культуры, сацыякультурным асяроддзем і нацыянальнай ідэяй [57]. В. Ластоўскі, нягледзячы на адсутнасць непасрэдных указанняў на дадзеныя палажэнні ў яго апублікаваных працах, цесным чынам звязваў гісторыю кнігі з палеаграфіяй і пісьменнасцю, літаратурай, мовай, а таксама асаблівасцямі культурнай прасторы і нацыянальнага адраджэння, нацыянальнай самасвядомасці. У В. Ластоўскага кніга – у шырокім значэнні (у тым ліку і першыя сведчанні беларускага пісьменства на розных носьбітах: камені, метале, гліне, пергамене, паперы; на розных прадметах: медальёнах, крыжах, пячатках, посудзе) – з’яўляецца тым дакументам, які сведчыць не толькі пра існаванне беларускай нацыі, яе даўняй гісторыі, але і пра яе асаблівасці, адрозненні ад іншых народаў (рускіх, палякаў), і галоўнейшай ідэнтыфікацыйнай прыкметай выступае ў дадзеным выпадку мова, якая разглядаецца ў гістарычным, рэлігійным і палітычным кантэкстах, ва ўзаемаўплы-

ваючай культурнай прасторы розных народаў і адначасова фарміруючай прастору нацыянальнай думкі.

Па зразумелых прычынах на этапе станаўлення кнігазнаўства як навукі В. Ластоўскаму прыйшлося сутыкнуцца з рознымі праблемамі метадалагічнага і метадычнага (ідэнтыфікацыя кніжных помнікаў, методыка бібліяграфавання), тэарэтычнага (тыпалогія кнігі), крыніцазнаўчага і гістарыяграфічнага характару. Сам ён адзначаў, што «кнігу здарылася апрацовываць на эміграцыі, ня толькі ня маючы доступу да арыгінальных помнікаў, але нават пры вялікай нястачы найбольш неабходнай літэратуры ...» [58]. Тым не менш больш за 180 апублікаваных даследаванняў рускіх, украінскіх, польскіх і беларускіх вучоных паслужылі крыніцай да напісання дадзенай працы, напрыклад, Івана Грыгаровіча, Яфіма Карскага, Аляксея Сапунова, Юліяна Нямцэвіча, Мікалая Янчука, Рамуальда Зямкевіча, Уладзіміра Ператца, Уладзіміра Пічэты, Мітрафана Доўнар-Запольскага, Іосіфа Ярашэвіча, Тэадора Нарбута, Міхайлы Вазняка, Міхаіла Грушэўскага, Івана Агіенкі, Ежы Самуэля Бандке, Леона Васілеўскага, Пампея Бацюшкава, Аляксандра Вастокава, Якава Галавацкага, Мікалая Карамзіна, Васілія Ключэўскага, Макарыя Дабранскага, Васілія Сопікава, Міхаіла Сперанскага, Ізмаіла Сразнеўскага, Вукола Ундольскага, Аляксея Шахматава і інш. [59].

Грунтоўнай падставай для выяўлення беларускай кніжнай спадчыны быў і шэраг апублікаваных да таго часу гістарычных дакументаў, як, напрыклад, граматы ці прывілеі. Як вядома, іх актыўнае выданне ажыццяўлялася ў XIX ст. Акадэміяй навук Расіі, Імператарскім аддзяленнем таварыства гісторыі і старажытнасцей Русі, Віленскай археаграфічнай камісіяй, Маскоўскім таварыствам гісторыі старажытнасцей расійскіх, Кіеўскай духоўнай акадэміяй і інш. з мэтай прывядзення доказаў «рускасці» далучанай да Расійскай імперыі беларускай тэрыторыі. І тое, у чым пазней абвінавачвалі В. Ластоўскага, – пошуку нацыянальнага «я» – актыўна выкарыстоўвала, ды наадварот – пазбаўленне нацыянальных асаблівасцей беларусаў і панавання вялікарускай ідэі – руская афіцыйная навука.

Тым не менш В. Ластоўскі, хоць і не меў магчымасці самастойна працаваць з арыгіналамі кніжных помнікаў, якія захоўваліся на тэрыторыі Савецкай Расіі, аднак шэраг з іх паспрабаваў ідэнтыфікаваць па аўтарытэтных публікацыях таго часу. Некаторыя ўсё ж аказаліся яму і даступнымі – у прыватных зборах, Рыжскім

архіве, архіве Ватыкана, Віленскай публічнай бібліятэцы, Беларускаму музеі імя І. Луцкевіча ў Вільні [60]. Сам В. Ластоўскі меў прыватны кнігазбор, у якім былі, як ужо адзначалася, 24 старажытныя рукапісы XV–XVII стст. Таксама тое, што В. Ластоўскі працаваў з арыгінальнымі помнікамі, пацвярджаюць і прыведзеныя ім прыпіскі пісцоў, укладныя запісы, уключаныя ілюстрацыі некаторых аркушаў і г. д.

Яфім Кіпель ва ўспамінах адзначыў, што ў «... эміграцыі Ластоўскі напісаў сваю славетную “Гісторыю крыўскай кнігі”». Для гэтага ён ездзіў у Ватыкан, дзе яго дапусьцілі да архіваў. <...> падчас працы ў архівах Ватыкану Ластоўскі, цікавячыся гісторыяй расьсяленьня славянаў, прыйшоў да высновы, што створаныя расейскімі гісторыкамі карты расьсяленьня славянаў няправільныя. Гэтыя карты складаліся на падставе манастырскіх летапісаў, а летапісы часта былі тэндэнцыйныя, і Ластоўскі прапанаваў выправіць карты на падставе тых дакумэнтаў, якія захаваліся ў заходніх, найперш ватыканскіх, архівах. Рэч у тым, што Ватыкан, імкнучыся пашыраць хрысьціянства заходняга абраду, пасылаў да славянскіх плямёнаў сваіх прапаведнікаў. Прапаведнікі прысылалі паперы, у якіх расказвалі пра славянаў; гэтыя паперы захаваліся ў папскіх кнігасховішчах да сёньняшняга дня. Насуперак расейскім падручнікам, у якіх гаварылася, што ўсе славяне ад стварэньня сьвету гуртаваліся вакол Масквы, Ластоўскі ўважаў, што цьверджаньне расейскіх гісторыкаў пра трыадзінства ўсходнеславянскіх народаў – толькі міф, бо кожнае славянскае племя было самастойнае» [61].

Таму невыпадкова, у прадмове да сваёй працы В. Ластоўскі зазначае: «Супярэчнасьць між сьведчаньнем гістарычных помнікаў і асьвятленьнем іх сучаснай пісьменнасьцю – проста паражаючая. Беручы ў рукі гістарычную кнігу часовых нашых пераможцаў, ня ведама чаму больш дзівіцца, ці іх безкрытычнасьці, ці паражаючай умеласьці тэндэнцыйна выкарыстоўваць аб’ектыўныя сьведчанні гісторыі» [62].

Перад В. Ластоўскім стаялі задачы не толькі ідэнтыфікацыі і бібліяграфаваньня ці стварэньня рэпертуару беларускай кніжнасці, але і доказ шэрагу важнейшых палажэньняў, звязаных з адраджэньнем багатай гісторыка-культурнай спадчыны беларусаў, яе нацыянальных асаблівасцей у сусветным кантэксце. Таму яму прыйшлося звярнуцца не да чыста бібліяграфічнай працы, што паўплывала і на складанасьць вызначэньня жанру працы з пункту

гледжання бібліяграфіі [63], і ўключыць вялікую колькасць прыкладаў тэкстаў, а таксама ўласных рэфератаў, аглядаў і выпісак з 364 рукапісных і друкаваных кніг, некаторыя з якіх займаюць па некалькі старонак – «Летапісец Князства Литовскаго и Жомоитскаго», «Грамота рыжскіх купцоў Вітабскаму князю Міхайле Константынавічу», «“Прадмова” Васіля Цяпінскага» (аднак астатнія 510 назваў носяць толькі бібліяграфічны характар). Нельга сказаць, што В. Ластоўскі быў першым у выкарыстанні дадзенай метадыкі пры складанні бібліяграфічнага рэпертуару, хутчэй ён прымяніў вопыт вядомых яму аўтараў, як, напрыклад, Яфіма Карскага, які ўключаў бібліяграфічныя агляды і ілюстрацыі тэкстаў кніжных помнікаў беларускай пісьменнасці ў свае працы (асабліва – другі і трэці выпускі трэцяга тома «Белорусов». Петраград, 1921–1922 [64]). Аднак у 1926 г. крытыкавалася пасля выхату праца В. Ластоўскага і з боку Я. Карскага, і Сцяпана Некрашэвіча. Калі першы абвінавачвае В. Ластоўскага ў недастатковым выкарыстанні першакрыніц, то другі адзначае пагрозу пераўтварэння рэпертуару ў хрэстаматыю беларускага пісьменства [65]. Уключэнне асобных кніг у рэпертуар беларускіх таксама выклікала супраціўленне з боку прыведзеных даследчыкаў, а значна пазней і іншых аўтараў, як, напрыклад, кнігазнаўцы Яўгенія Неміроўскага (артыкул «Труды по истории русского первопечатания во второй половине XIX–XX веках» у выданні «Книга. Исследования и материалы». 1964. Сб. 9) [66]. Адным з яркіх прыкладаў, што выклікаў абурэнне некаторых вучоных, сталі праваслаўныя выданні Швайпольта Фіеля, уключаныя ў рэпертуар беларускай кнігі. Аднак яшчэ той самы Я. Карскі ў сваёй працы «К вопросу о разработке старого западнорусского наречия» (Вільня, 1893) кракаўскія выданні Швайпольта Фіеля залічыў у рэпертуар беларускіх кніг. Праўда, пазней ужо ў «Белорусах» (Варшава; Масква; Петраград, 1903–1922) гэтыя і некаторыя іншыя кнігі ён выключае, кіруючыся ў асноўным моўнай прыкметай. Тым не менш Я. Карскі неаднаразова вяртаўся да прыцыпаў адбору і ідэнтыфікацыі беларускіх кніг, і ўжо ў савецкі час разам «... з прыметамі мовы і месца выдання ён лічыць неабходным улічваць прымету аўтарскай прыналежнасці, а часам нават гістарычны лёс і значэнне некаторых помнікаў» [67] (менавіта гэтыя прыметы і спрабаваў улічыць у сваёй працы В. Ластоўскі). Што тычыцца кракаўскіх выданняў Ш. Фіеля, то, на думку сучаснага беларускага літаратуразнаўцы Івана Саверчанкі, дадзеныя выданні ўсё ж былі адрасаваны праваслаўнаму

насельніцтву Вялікага Княства Літоўскага, аб чым сведчаць іх змест і меркаванне аб ініцыятыве іх выдання, якая сыходзіла ад магнатэрыі ВКЛ [68].

Сёння таксама пацвярджаецца правамоцтва адлюстравання ў рэпертуары беларускай кнігі і помнікаў пісьменства, якія з'яўляюцца агульнымі для народаў Кіеўскай Русі [69], як, напрыклад, «Слова аб палку Ігаравым» [70], уключанае В. Ластоўскім у склад «Гісторыі беларускай (крыўскай) кнігі». У прадмове працы аўтар пісаў, што «... прышлося <...> агранічыцца пісьменнасцю толькі адной галіны крыўскага племя. Поўная гісторыя павінна ўключаць помнікі Пскова, Ноўгарада, Северскай зямлі» [71]. В. Ластоўскім заўважаны і ўплыў беларускіх помнікаў пісьменства на развіццё рускай і польскай мовы [72], што прадстаўляе не галаслоўнасць яго сцвярджэння, а ідэю, выказаную на ўзроўні навуковай гіпотэзы (пацвярджэннем гэтаму з'яўляюцца таксама сучасныя даследаванні ў галіне мовазнаўства [73]). Хоць яшчэ да нашых дзён у сказаным і зробленым В. Ластоўскім, на жаль, у значнай ступені бачыцца толькі нацыяналістычная пазіцыя [74] і не бяруцца пад увагу тыя ўмовы, у якіх беларускаму народу і яго новай навуцы даводзілася адраджацца і адраджаць дакументальную спадчыну, аб чым і пісаў даследчык: «Шчаслівыя пераможцы, лепшыя балоны гісторыі паняволенага брата, ўпісывалі ў сваю гісторыю. <...> Гэтак нядаўна яшчэ мы чыталі ў школьных падручніках <...>: «Беларусы самая малодшая галіна рускага народу. <...> «Беларусы пісьменнасці сваёй ня вытварылі»...» [75].

Перад В. Ластоўскім стаяла задача як вызначэння, так і прадстаўлення нацыянальнай (этнічнай – «крыўскай») кнігі як гісторыка-культурнай і нацыятворчай катэгорыі, якая з'яўлялася важнейшым інструментам ацэнкі ўдзелу беларусаў у працэсе стварэння агульначалавечай кніжнай культуры. Калі да В. Ластоўскага складальнікі агульных рэтраспектыўных паказальнікаў, як, напрыклад, М. П. Пагодзін, П. А. Гільтэрбрант, Р. Зямкевіч і нават Я. Карскі кіраваліся ў асноўным моўнай прыкметай ці тэрытарыяльнай [76], то Вацлаў Ластоўскі выкарыстаў тры – моўную (у тым ліку для розных канфесій – праваслаўнай, уніяцкай, каталіцкай, пратэстанцкай, мусульманскай, іудзейскай), тэрытарыяльную (этнічную), аўтарскай прыналежнасці (у тым ліку пераклады).

Усяго В. Ластоўскім улічаны 874 назвы важнейшых беларускіх кніжных помнікаў, сярод якіх больш за 470 – рукапісныя. І калі параўнаць рэпертуар, складзены В. Ластоўскім з папярэднімі працамі, то колькасць улічаных ім кніг за разглядаемы перыяд значна большая. Неабходна зазначыць, што В. Ластоўскі разглядае рукапісную і друкаваную спадчыну ў адзінстве іх гістарычнага суіснавання; у склад помнікаў пісьменства ўключае эпиграфічныя помнікі, граматы, лісты, што, магчыма, на этапе развіцця бібліяграфазнаўства выклікала пэўнае непрыняцце, але сёння разглядаецца як дадатная і апраўданая з’ява як у сферы выбару аб’ектаў бібліяграфавання, якія адлюстроўваюць нацыянальны рэпертуар пісьменнасці, так і цалкам у сферы кніжнай культуры, дзе пісьмо і мова выступаюць «как определители и индикаторы книжной культуры» [77].

Мэтавая ўстаноўка В. Ластоўскага – пры дапамозе помнікаў пісьменнасці паказаць зараджэнне, развіццё і самабытнасць беларускай мовы – пацвярджаецца ў «Гісторыі беларускай (крыўскай) кнігі» і прадстаўлена структурай кнігазнаўча-бібліяграфічнай працы, шматаспектна, ад агульнага да асобнага. Асвятляецца дадзенае пытанне ў прадмове ад аўтара, ва ўступе (напрыклад, «Характар і мова пісьменных помнікаў». С. 10–11), – цэлым шэрагам прыкладаў выказаў і слоў, графікі іх напісання, уключаных у якасці рэфератаў пры апісанні таго ці іншага кніжнага помніка (напрыклад, «Сьпіскі Смаленскай умовы з немцамі 1229 году, так званай “Смаленскай тарговай праўды”». С. 65–73), а ў заключэнні, у складзе даведчнага апарату, – наяўнасцю слоўніка старабеларускай мовы («Слоўнік помнікаў стара-крыўскай (беларускай) пісьменнасці паводле прыведзеных у тэксце выпісак». С. 641–719).

В. Ластоўскі адзін з першых у беларускім кнігазнаўстве паспрабаваў свае сілы і ў тыпалогіі нацыянальнай кнігі, прадставіўшы першапачаткова яе ва «Уступе» да першага храналагічнага раздзела: «Святое пісаньне. – Богаслужэбная пісьменнасць. – Богаслоўска-павучальная пісьменнасць. – Полемічная пісьменнасць. – Пропаведзь. – Помнікі канонічныя. – Жыцьцёпісы. – Паломніцкая пісьменнасць. – Кронікі і летапісы. – Юрыдычныя помнікі. – Кнігі для мусульманаў. – Кнігі для жыдоў» [78]. Дапускаючы некаторыя недакладнасці ў выбары асноўных прыкмет тыпалогіі кнігі, В. Ластоўскі тым не менш скрупулёзна выдзяляе і ідэнтыфікуе дакументы беларусаў, крывічоў, не

выключае і кнігі на беларускай мове для мусульман, яўрэяў, якія ствараліся на этнічнай тэрыторыі Беларусі.

Асаблівую цікавасць уяўляе і сістэматычны паказальнік, дзе асноўнай тыпалагічнай прыкметай выступае змест кніжных помнікаў – «Выказ старакрыўскай (беларускай) пісьменнасці паводле зместу» (с. 738–765), у якім аўтар выдзяляе 20 раздзелаў: «I. Сьвятое пісьмо. II. Творы айцоў царквы і рэлігійна-навучаючая пісьменнасць. III. Агіографічная пісьменнасць. IV. Літургічная, малебная і хваласьпеўная пісьменнасць. V. Катэхізмы. VI. Апокрыфічная пісьменнасць. VII. Рэлігійна-палемічная пісьменнасць. VIII. Каляндары. IX. Памяннікі. X. Гісторыі. XI. Мастацкая пісьменнасць. XII. Дыплёматыка. XIII. Юрыдычная пісьменнасць. XIV. Школьныя падручнікі. XV. Астраномія, астралёгія, космографія і варажбіцкія кнігі. XVI. Вайсковасць. XVII. Падарожы. XVIII. Зборнікі. XIX. Прывілеі, наданьні, умовы, акты, лісты, тэстаманты, запісы. XX. Здабыткі мастацтва». Падобная праца ў Беларусі была ажыццёўлена ўпершыню менавіта В. Ластоўскім, нават нягледзячы на тое, што, як лічылася ў той час, рукапісныя і старадрукаваныя кнігі мелі ўніверсальны характар і сістэматызацыі не паддаваліся [79]. І сёння бібліяграфічны пошук беларускіх помнікаў пісьменнасці па іх змесце ажыццяўляецца толькі дзякуючы працы В. Ластоўскага [80].

Увогуле можна сказаць, што навукова-дапаможны апарат да асноўнай часткі «Гісторыі беларускай (крыўскай) кнігі» мае дастаткова самастойнае значэнне, поўна і шматаспектна раскрывае гісторыю беларускай кніжнай культуры. Да прыкладу, «Выказ імён і рэчаў» уяўляе алфавітны паказальнік не толькі аўтараў, прадметаў, географічных рубрык, а ўтрымлівае і інфармацыю даведачнага, энцыклапедычнага характару з уключэннем кароткіх біяграфічных звестак пра аўтараў, тлумачэнне тэрмінаў. Некаторыя прадметныя рубрыкі маюць храналагічнае дзяленне: «Друкарні» (ад 1491 г. да XVIII ст.), «Друкары» – ад Швайпальта Фіеля (1491 г.) да Максіма Вошчанкі (1690-я гг.), «Школы» (першы перыяд – да 1550 г., другі – ад 1550 г. да 1650 г., трэці – ад 1650 г. да канца XVIII ст.) і інш. Асабліва трэба звярнуць увагу на апошнюю рубрыку – «Школы», якая найбольш падрабязна раскрывае значэнне школ: сярэдніх, вышэйшых; праваслаўных, каталіцкіх, пратэстанцкіх, уніяцкіх – як асноўных культурных цэнтраў, «у якіх можна было атрымаць самую шырокую асвету» [81].

Такім чынам, беларуская кніга ва ўяўленні В. Ластоўскага з'яўлялася адным з асноўных дакументальных сведчанняў гісторыі беларускай нацыі, актыўным удзельнікам розных гістарычных, палітычных, рэлігійных, культурна-асветніцкіх працэсаў, гэта значыць важнейшым элементам сацыякультурнай прасторы: ад стварэння да распаўсюджвання і месцазнаходжання.

Цікавая і каштоўная «Гісторыя беларускай (крыўскай) кнігі» і тым, што ў ёй В. Ластоўскі ўпершыню рэпрадукаваў значную колькасць новых ілюстрацый. І нягледзячы на некаторыя недакладнасці ў подпісах да мініячур, гравюр (напрыклад – «Печатныя літары з крыўскіх друкаў XIII–XIV ст.», на с. 115, калі патрэбна было б даць не «друкі», а рукапісы XIII–XIV ст.), работа В. Ластоўскага, як і іншых даследчыкаў беларускай кнігі 1920-х гг., атрымала высокую ацэнку сучасных мастацтвазнаўцаў, для якіх яна таксама была адной з важнейшых крыніц, адкрываўшых вялікія перспектывы [82]. Усяго ў «Гісторыю беларускай (крыўскай) кнігі» было ўключана каля 150 разнастайных ілюстрацый: найбольшую колькасць складаюць тэксты рукапісных і друкаваных кніг (58), застаўкі (16), мініячюры (11), гравюры (9), партрэты (9), канцоўкі (8), ініцыялы і тытульныя аркушы (па 7 кожнага). Асаблівую каштоўнасць, на наш погляд, маюць прадстаўленыя застаўкі з рукапіснага Евангелля XVI ст., знойдзенага на Дзісеншчыне (с. 24, 52, 137), а таксама ілюстрацыі са збораў Беларускага музея імя І. Луцкевіча ў Вільні (с. 373, 375, 559), уласнай бібліятэкі В. Ластоўскага (с. 531–532, 621). Некаторыя ілюстрацыі матэрыяльных каштоўнасцей В. Ластоўскі адлюстравваў у дапаможным паказальніку «Здабыткі мастацтва» (с. 765–766), сярод якіх «Акладка Лаўрышаўскага Евангелля» (с. 107) і «Аправа кнігі ў скуру з масяжовымі нарожнікамі віленскай работы XVII ст.» (с. 605). Чамусьці была прапушчана адсылка да яшчэ адной ілюстрацыі пераплёту (усяго ў выданні тры такія ілюстрацыі) – «Сярэбраная рэпусаваная аправа Евангелля, віленскай работы XVII ст.» (с. 559).

Можна меркаваць, што В. Ластоўскі не толькі прыцягнуў да афармлення свайго выдання прафесійнага мастака Мсціслава Дабужынскага [83] (як указана на авантытуле: «Акладку выканаў М. Добужынскі»), але і сам прымаў удзел у дадзенай рабоце, бо яшчэ ў 1912–1913 гг. да альманаха «Маладая Беларусь» В. Ластоўскім таксама былі спецыяльна намаляваны застаўкі і

канцоўкі з узораў слуцкіх паясоў з яго ўласнай і «нашаніўскай» калекцыі [84].

Такім чынам, «Гісторыя беларускай (крыўскай) кнігі» з'явілася першай спробай цэласнага падыходу да гісторыі беларускай кнігі ў адзінстве яе матэрыяльнага, духоўнага і мастацкага пачаткаў [85].

Вясной 1927 г. урад БССР дазволіў Вацлаву Ластоўскаму прыехаць у Мінск і займацца навуковай працай. Ён стаў дырэктарам Беларускага дзяржаўнага музея, працаваў у Інбелкульце. Акрамя таго, В. Ластоўскі прымаў актыўны ўдзел у працы Усебеларускага Таварыства бібліяфілаў (1927–1929) [86]. Як пацвярджаюць захаваныя дакументы пасяджэнняў, статут Таварыства і некаторыя іншыя крыніцы, Усебеларускае Таварыства бібліяфілаў упершыню ў Беларусі паставіла шэраг кнігазнаўчых задач, а менавіта: навуковае вывучэнне культуры беларускай кнігі, гісторыі кнігадрукавання, мастацтва кнігі. Членаў Таварыства хваляваў нізкі ўзровень выдання беларускіх кніг: дрэннае мастацкае афармленне, друкарскія памылкі, някасная карэктура. Важнае значэнне для Таварыства набыла і асветніцкая праца па развіцці культуры кнігі праз выставы, даклады па гісторыі кнігі і мастацтве кнігі, друкарскай справе, кніжных знаках. Прынцыпова неабходным прызнавалася выданне прац Таварыства. Адной з сумесных прац Вацлава Ластоўскага і Мікалая Шчакаціхіна ў 1929 г. стаў «Праваднік па адзеле сучаснага беларускага малярства і разьбярства». У тым самым годзе Вацлаў Ластоўскі пачаў сваю вялікую працу «Матэрыяльная культура Беларусі (XVI–XX стст.)», што сведчыла аб фундаментальнасці яго падыходаў. Гісторыя кнігі з'яўлялася толькі часткай комплекснай работы.

Пасля арышту і высылкі Вацлава Ластоўскага ў Саратаў яму ўсё ж удаецца працягнуць працу па вывучэнні рукапісных і старадрукаваных кніг. З 25 жніўня 1931 г. ён паступае на работу ў адзел рэдкіх і цэнных кніг бібліятэкі Саратаўскага ўніверсітэта і становіцца ў хуткім часе загадчыкам аддзела [87]. У «Годовом отчёте ФБ СГУ за 1932 год» (Саратаў, 1933, с. 29), як адзначыла ў артыкуле Нэлі Папкова, цяперашні загадчык аддзела рэдкіх кніг Навуковай бібліятэкі Саратаўскага ўніверсітэта імя М. Г. Чарнышэўскага, указвалася, што «отдел окончательно окреп, получив высококвалифицированного работника, знатока древней и редкой книги, имеющего научные работы в области изучения рукописных и старопечатных книг». Прозвішча ж В. Ластоўскага было толькі ўпісана «от руки, в скобках после текста приказа» [88].

Акрамя выканання бібліятэчнай работы з фондам, абслугоўваннем чытачоў, В. Ластоўскі займаўся бібліяграфічным апісаннем рукапісаў, праводзіў экскурсійную работу, а таксама чытаў лекцыі па гісторыі кнігі, удзельнічаў у «кніжных» экспедыцыях і працягваў навуковую гісторыка-кнігазнаўчую працу. Дзякуючы В. Ластоўскаму фонд адзела вырас «с 5304 ед. в 1931 году <...> к 1937 году <...> до 16399 ед.» [89]. У ліку навуковых распрацовак В. Ластоўскага гэтага перыяду наступныя артыкулы (ні адзін з якіх, як піша Н. Папкова, не толькі не быў апублікаваны, але і не захаваны ў рукапісе): «К вопросу о начале книгопечатания в Москве и анонимных изданиях XVI века», «О рукописях, считающихся пушкинскими», «О “Слове о полку Игореве” и первой русской азбуке», «Об обнаруженных им изданиях, неизвестных библиографии (Часовник Петра Мстиславца [90], виленское Евангелие 1575 г.), известных в единственном экземпляре (Часословец Ивана Фёдорова, вышедший в Заблудове в 1569 г.)», «К вопросу о дофёдоровских изданиях. Исследование шрифтов и филигранных» [91].

Сярод бібліяграфічных работ В. Ластоўскага невыпадковымі з’яўляюцца такія, як бібліяграфія «“Слова” за 1924–1935 гг., картотека “старообрядческих книг, вышедших в Польше в конце XVIII века”», якія таксама не захаваліся [92].

Тым больш каштоўнай крыніцай інфармацыі выступае сёння знойдзеная ў Саратаве 20-гадзінная праграма лекцый, распрацаваная В. Ластоўскім, якія чыталіся ім на двухгадовых курсах бібліятэкараў. Як адзначае Н. Папкова, у ёй «книга представлена “как историческое явление, на фоне общечеловеческого развития”» [93].

У апошнія гады жыцця В. Ластоўскага [94], як бачым, кніга заставалася ў цэнтры яго навуковых, адукацыйных і культурна-асветніцкіх інтарэсаў, якія адлюстроўвалі ў поўнай меры разуменне і глыбокую ўпэўненасць яе цэннаснага значэння не толькі для кожнага народа, але і ўвогуле для развіцця ўсяго чалавецтва.

1. Тираж издания 30 экземпляраў.

2. Тираж 10 тысяч экземпляраў.

3. Тираж 10 тысяч экземпляраў. Другое издание (дап. Я. Найдзюком) выйшла ў 1944 г. у Берліне.

4. Тираж 50 тысяч экземпляраў.

5. *Матэрыялы* Міжнароднай навуковай канферэнцыі «Вацлаў Ластоўскі – выдатны дзеяч беларускага адраджэння», прысвечанай 110-й гадавіне з дня нараджэння вучонага, пісьменніка і грамадскага дзеяча (Наваполацк, кастрычнік 1993 г.) // Беларусіка=Albaruthenica / рэд. В. Рагойша, Г. Цыхун, З. Шыбека. – Мінск, 1995. – Кн. 4. – С. 236–356; *Матэрыялы* навукова-краязнаўчай канферэнцыі «Шляхамі Вацлава Ластоўскага». Да 125-годдзя з дня нараджэння гісторыка, пісьменніка, акадэміка АН Беларусі (4 верасня 2008 г.) / падрыхт. тэксту і ўклад. Міхася Казлоўскага. – Маладзечна, 2008. – 45 с.

6. *Гілевiч Н.* «Па крыніцах гаючае вады». Вялікі беларус-крывiч // *Дзеяслоў*. – 2007. – № 3 (28). – С. 224.

7. Цыт. па: *Мiхнюк У.* Справа Вацлава Ластоўскага // *Маладосць*. – 1993. – № 8. – С. 205.

8. *Янушкевiч Я.* Вяртанне з нематы // *Ластоўскі Вацлаў. Выбраныя творы*. – Мінск, 1997. – С. 5.

9. *Цэнтральны дзяржаўны архiў вышэйшых органаў улады і кіравання Украiны ў г. Кiеве (ЦДАВО Украiны)*. – Ф. 3793. – Воп. 1. – Спр. 275. – Арк. 1–6. – Гл.: *Зубко В.* «Curriculum vitae» Вацлава Ластоўскага і Тамаша Грыба / паслясл. У. Ляхоўскага // *Беларускі гістарычны часопіс*. – 2003. – № 3. – С. 63. – Тое ж: URL: <http://www.aiv.by/czasopisy/txt/czas/032003/03200311.htm>. – Дата доступу: 8.03.2010.

10. *Зубко В.* Беларуская пражская эміграцыя і Украiнскі Педагагiчны Інстытут iмя М. Драгаманава (1923–1933) / пер. з рус. Андрэя Гярновiча // *Кантакты і дыялогі : iнфармацыйна-аналiтычны і культуралагiчны бюлетэнь*. – 2001. – № 2-3. – С. 14–18.

11. *Цэнтральны дзяржаўны архiў вышэйшых органаў улады і кіравання Украiны ў г. Кiеве (ЦДАВО Украiны)*. – Ф. 3793. – Воп. 1. – Спр. 275. – Арк. 1–6. – Гл.: *Зубко В.* «Curriculum vitae» ... С. 64. – Тое ж: URL: <http://www.aiv.by/czasopisy/txt/czas/032003/03200311.htm>. – Дата доступу: 8.03.2010.

12. *Лiнднэр Р.* Беларускія гісторыкі пад Сталiным : калектыўна-бiяграфiчны нарыс нацыянальнай гістарыяграфiі (1870–1945) : пер. з нямецкай // *Беларускі гістарычны агляд*. – 1998. – Т. 5. – Сш. 2 (9), снежань. – С. 371–372. – Тое ж: URL: <http://www.lingvo.minsk.by/~bha/05-02/LIND.htm>.

13. *Цэнтральны дзяржаўны архiў вышэйшых органаў улады і кіравання Украiны ў г. Кiеве (ЦДАВО Украiны)*. – Ф. 3793. – Воп. 1. – Спр. 275. – Арк. 1–6. – Гл.: *Зубко В.* «Curriculum vitae» ... С. 63. – Тое ж: URL: <http://www.aiv.by/czasopisy/txt/czas/032003/03200311.htm>. – Дата доступу: 8.03.2010.

14. У 1909 г., напр., выйшаў яго артыкул на польскай мове «Rocznica Grünwaldzka» (пад псеўд. Włast) у віленскай газеце «Litwa» (№ 19).

15. *Кіпель Я.* Эпізоды / пад рэд. Ілоны Ёрбанавіч і Зьміцера Саўкі. – Нью-Ёрк : Выдавецтва газеты «Беларус», 1998. – Тое ж: URL: http://kamunikat.fontel.net/www/knizki/litaratura/emihranty/kipielj/epizody/epizody_02.htm.

16. *Цэнтральны дзяржаўны архіў вышэйшых органаў улады і кіравання Украіны ў г. Кіеве (ЦДАВО Украіны).* – Ф. 3793. – Воп. 1. – Спр. 275. – Арк. 1–6. – Гл.: *Зубко В.* «Curriculum vitae» ... С. 63. – Тое ж: URL: <http://www.aiv.by/czasopisy/txt/czas/032003/03200311.htm>. – Дата доступу: 8.03.2010.

17. *Янушкевіч Я.* Вяртанне з нематы. С. 5.

18. *Конан У.* Эстэтычныя погляды Вацлава Ластоўскага // Беларусіка=Albaruthenica / рэд. В. Рагойша, Г. Цыхун, З. Шыбека. – Мінск, 1995. – Кн. 4. – С. 240–241.

19. *Кісялёў Г. В.* Ластоўскі Вацлаў // Беларускія пісьменнікі : біябібліяграфічны слоўнік. – Мінск, 1994. – Т. 4. – С. 16.

20. *Власт.* Кароткая гісторыя Беларусі з 40 рысункамі. – Вільня : Друкарня Марціна Кухты, 1910. – С. 5.

21. *Конан У.* Эстэтычныя погляды ... С. 241. Гістарычная полацка-крывіцкая канцэпцыя беларускай дзяржаўнасці і культуры была абгрунтавана Мікалаем Ермаловічам (Старажытная Беларусь. – Мінск, 1990).

22. *Власт.* Аб патрэбах стылю ў жыцці народу // Наша Ніва. – 1911. – 10 кастр.

23. Там жа.

24. *Абрамовіч П.* Дубавец і Ластоўскі. Чаму ўдалася першая і не ўдалася апошняя літаратурная дыскусія XX стагоддзя // Arche. – 2000. – № 6. – С. 72. – Гл. таксама: URL: <http://arche.bymedia.net/62000/abram600.html>.

25. *Верашчака Ю.* Сплачвайце доўг // Наша Ніва. – 1913. – 5 ліп.

26. *Верашчака Ю.* Па сваім шляху! // Наша Ніва. – 1914. – 27 лют.

27. *Верашчака Ю.* Родная мова // Наша Ніва. – 1914. – 7 лют.

28. *Снапкоўская С.* Шляхі выхавання нацыянальнай самасвядомасці ў педагагічнай спадчыне Вацлава Ластоўскага // Беларусіка=Albaruthenica. – Мінск, 1995. – Кн. 4. – С. 261–262: «Педагагічная спадчына В. Ластоўскага павінна шырока ўлівацца ў змест, формы і метады сучаснага выхавання і адукацыі. Яна дазваляе кожнаму выпрацаваць свой нацыянальны ідэал, заснаваны на гістарычных традыцыях і постацях, глыбока ўсвядоміць маральныя каштоўнасці, вызначыць высакародныя мэты жыцця і тым самым стварыць важныя стымулы для фармавання нацыянальнай свядомасці».

29. *Янушкевіч Я.* Вяртанне з нематы. С. 11.

30. *Сільнова Л. Д.* Экслібрыс Вацлава Ластоўскага – беларускага гісторыка, пісьменніка і грамадскага дзеяча // Матэрыялы Першых кнігазнаўчых чытаньняў (Мінск, 15 верасня 1998 г.) / [склад.: Т. І. Рошчына]. – Мінск : НББ, 2000. – С. 129–135. – Тое ж: *Бібліятэчны свет*. – 1998. – № 4. – С. 19 : іл.

31. *Юркойць А.* «Смык беларускі» з кнігазбору Вацлава Ластоўскага // Матэрыялы навукова-краязнаўчай канферэнцыі «Шляхамі Вацлава Ластоўскага». Да 125-годдзя з дня нараджэння гісторыка, пісьменніка, акадэміка АН Беларусі (4 верасня 2008 г.) / падрыхт. тэксту і ўклад. Міхася Казлоўскага. – Маладзечна, 2008. – С. 43. Дадзеныя сведчанні – кнігі – могуць быць вынікам рэквізіцыі кнігазбору В. Ластоўскага ў Мінску пасля яго арышту ў 1930 г.

32. *Крывіч.* – 1923. – № 1. – С. 1.

33. *Баршчэўская Н.* Нацыянальная мова ў даследаваньнях беларускага асяродка ў Каўнасе (рэферат прачытаны на Міжнароднай навуковай канферэнцыі «Беларуская культура й мова ў кантакце зь іншымі народамі» ў Варшаве ў 1997 годзе // *Język i kultura białoruska w kontakcie z sąsiadami* – Варшава, 2001. – С. 35–46). – URL: <http://www.polskieradio.pl/zagranica/by/news/artykul119271.html>; *Баршчэўская Н.* Нацыянальная мова ў даследаваньнях беларускага асяродка ў Каўнасе – 2. – URL: <http://zbsb.org/index.php>; *Вабішчэвіч А.* «Крывіч» // *Энцыклапедыя гісторыі Беларусі* : у 6 т. – Мінск, 1997. – Т. 4. – С. 269.

34. *Ніякоўская А.* «Расійска-крыўскі слоўнік» Вацлава Ластоўскага і беларуская нацыянальная ідэя // *Беларусіка=Albaruthenica*. – Мінск, 1995. – Кн. 4. – С. 301–306.

35. Напр.: Я. Станкевіч пісаў, што В. Ластоўскі не змог «аддзяліць зерне ад мякіны й толькі папсаваў багаты матэрыял, мяшаючы прыродныя беларускія словы з уласнымі наватворамі». Адначасова адзначаючы, «... што Ластоўскі браў справы глыбока, з карэння. Дзеля таго ж ён стараўся аднавіць і пашырыць наш стары, праўдзівы нацыянальны назоў “Крывічы”». – Гл.: *Станкевіч Я.* Вячаслаў Ластоўскі // *Бацькаўшчына*. – Мюнхэн, 1954. – 6 сьнежня, № 48 (179). – С. 4.

36. *Ластоўскі В.* Прадмова // *Падручны расійска-крыўскі (беларускі) слоўнік*. – Коўна, 1924. – С. I–VI.

37. *Ніякоўская А.* «Расійска-крыўскі слоўнік» ... С. 302.

38. *Кісялёў Г. В.* Ластоўскі Вацлаў ... С. 17; *Маракоў Л.* Рэпрэсаваныя літаратары, навукоўцы, работнікі асветы, грамадзкія і культурныя дзеячы, 1794–1991 // «*Мартыралёг Беларусі*», 2003–2006 [Электронны рэсурс]. – URL: www.martyraloh.org.

39. *Лінднэр Р.* Беларускія гісторыкі пад Сталіным. С. 388–389. – Тое ж: URL: <http://www.lingvo.minsk.by/~bha/05-02/LIND.htm>.

40. Фінансавую падтрымку Беларускаму цэнтру ў Літве (Коўна) аказваў літоўскі ўрад. – Гл.: *Янушкевіч Я.* Неадменны сакратар Адраджэння. Вацлаў Ластоўскі. – Мінск, 1995. – С. 48.

41. *Кавко А. К.* Ластовский Вацлав Юстинович // Франциск Скорина и его время : энцикл. справочник. – Минск, 1990. – С. 403. У першае выданне энцыклапедычнага даведніка на беларускай мове «Францыск Скарына і яго час» (Мінск, 1988) артыкул пра В. Ластоўскага яшчэ не быў уключаны.

42. *Нікалаеў М. В.* Гісторыя кніжнай культуры Беларусі: праблемы і перспектывы даследаванняў // Беларуская кніга ў кантэксце сусветнай культуры : зб. навук. арт. : у 2 ч. / Беларус. дзярж. ун-т культуры і мастацтваў ; склад.: Т. А. Дзем'яновіч, Л. І. Доўнар, Т. А. Самайлюк. – Мінск, 2006. – Ч. 1. – С. 19–20.

43. *Ластоўскі В.* Гісторыя беларускай (крыўскай) кнігі. Спроба паясьніцельнай кнігопісі ад канца X да пачатку XIX стагоддзя / апр. В. Ластоўскі. – Коўна, 1926 (Друк. Сакалоўскага і Лана). – С. VII.

44. Там жа. С. 11–14, 738–765.

45. «Исследование (данной) национальной (этнической) книги <...> должно начинаться с выяснения условий ее возникновения, этапов развития, определения типовых признаков содержания и внешней формы (оформления)». – Гл.: [*Мигонь К.*] Национальная (этническая) книга в Европе конца XIX – начала XX века / Krzysztof Migon // Knygotyra. – Vilnius, 2009. – Т. 52. – С. 192.

46. Гл.: *Нікалаеў М.* Палата кнігапісная. Рукапісная кніга на Беларусі ў X–XVIII стагоддзях. – Мінск, 1993. – 239 с. : іл.; *Нікалаеў М. В.* Кніжная культура Вялікага Княства Літоўскага. – Мінск, 2009. – 424 с. : іл. – (Гісторыя беларускай кнігі : у 2 т. ; т. 1).

47. Хоць у нацыянальным рэтраспектыўным каталогу друкаванай прадукцыі «Кніга Беларусі, 1517–1917» (Мінск, 1986) імя В. Ластоўскага і яго праца ў якасці крыніцы не ўказаны, што адлюстроўвае ідэалагічныя ўстаноўкі таго часу.

48. *Roxolanus.* Kapitalne dzieło // Przegląd Wileński. – 1927. – № 10; [*Cerny A.*] Slovanský přehled. – 1926. – Roč. 18.

49. *Ластоўскі В.* Гісторыя беларускай (крыўскай) кнігі ... С. VIII.

50. Там жа. С. 372.

51. Супрасльскае Евангелле (X–XI стст.), Месячная Мінея 1096 г. – гл.: *Ластоўскі В.* Гісторыя беларускай (крыўскай) кнігі ... С. 16, 20.

52. *Власт.* Памажыце! // Наша Ніва. – 1913. – 12, 19 вер.

53. *Крывіч*. – Коўна, 1924. – № 2 (8). – Гл. таксама: *Ластоўскі В.* Гісторыя беларускай (крыўскай) кнігі ... С. 364–371.

54. *Гісторыя беларускай кнігі // Крывіч*. – Коўна, 1924. – № 1 (7).

55. *Леончыков В. Е.* Общая ретроспективная библиография книг союзных республик // Вопросы библиотековедения и библиографоведения. – Минск, 1972. – Вып. 1. – С. 3–5.

56. *Леликова Н. К.* Становление и развитие книговедческой и библиографической наук в России в XIX – первой трети XX века. – СПб., 2004. – С. 259.

57. Там жа.

58. *Ластоўскі В.* Гісторыя беларускай (крыўскай) кнігі ... С. VIII.

59. Пералік выкарыстаных крыніц В. Ластоўскі прыводзіць у паказальніку да сваёй працы на с. 767–773: «Выказ аўтараў творы каторых або мыслі выкарыстаны пры апрацаваньні гэтай кнігі».

60. Як адзначае Надзея Марозава, «о нескольких рукописях музейного собрания сообщал В. Ластовский в своей *Гісторыі беларускай (крыўскай) кнігі*» на с. 329–330, 371, 375, 487, 489, 577–578 і інш. – Гл.: *Кириллические рукописные книги, хранящиеся в Вильнюсе : каталог / сост. Надежда Морозова*. – Vilnius : Lietuvių Literatūros ir Tautosakos Institutas, 2008. – С. XVII.

61. *Кіпель Я.* Эпізоды / пад рэд. Ілоны Ёрбановіч і Зьміцера Саўкі. – Нью-Ёрк : Выдавецтва газэты Беларус, 1998. – Тое ж: URL: http://kamunikat.fontel.net/www/knizki/litaratura/emihranty/kipielj/epizody/epizody_02.htm.

62. *Ластоўскі В.* Гісторыя беларускай (крыўскай) кнігі ... С. V.

63. *Сазонава Т. А.* Бібліяграфічная дзейнасць В. У. Ластоўскага // Вопросы библиографоведения и библиотековедения : межвед. сб. – Минск, 1992. – С. 96. Сёння беларускія бібліяграфазнаўцы лічаць працу В. Ластоўскага нацыянальным рэпертуарным даведнікам.

64. *Лявончыкаў В. Е.* Беларуская рэтраспектыўная бібліяграфія кніг. – Минск, 1971. – С. 16.

65. *Некрашэвч С. В.* Ластоўскі. Гісторыя беларускай (крыўскай) кнігі // Асьвета. – 1926. – № 5. – С. 168.

66. «... труд В. Ю. Ластовского “Гісторыя беларускай (крыўскай) кнігі. Спроба паясніцельнай кнігопісі ад канца X да пачатку XIX стагодзьдзя”, изданный в Каунасе в 1926 году. Это, по сути дела, сборник монографических статей о памятниках старобелорусской письменности. Включены сюда и книги, изданные на территории Беларуси. Пишет Ластовский и о краковских изданиях Швайпольта Фиоля, которые он связывает не с украинской, как И. И. Огиенко, а с белорусской культурной

традицией». – Гл.: *Немировский Е. Л.* Иван Федоров и возникновение книгопечатания в Москве и на Украине // *КомпьюАрт.* – 2003. – № 3. – URL: <http://www.compuart.ru/article.aspx?id=8546&iid=349>.

67. *Лявончыкаў В.* Беларуская бібліяграфія : агульны курс. – Мінск, 1971. – С. 100.

68. *Саверчанка І.* Aeuera mediocritas. Кніжна-пісьмовая культура Беларусі. Адраджэнне і ранняе барока. – Мінск, 1998. – С. 19.

69. *Разглядаюцца ў наступных фундаментальных навуковых манаграфіях: Гісторыя беларускай літаратуры XI–XIX стагоддзяў: у 2 т. Т. 1. Даўняя літаратура, XI – першая палова XVIII стагоддзя / НАН Беларусі, Ін-т літаратуры імя Я. Купалы. – 2-е выд. – Мінск, 2006. – 910 с.; Нікалаеў М. В. Кніжная культура Вялікага Княства Літоўскага. – Мінск, 2009. – 424 с. : іл. – (Гісторыя беларускай кнігі : у 2 т. ; т. 1).*

70. *Ластоўскі В.* Гісторыя беларускай (крыўскай) кнігі ... С. 47–50.

71. Там жа. С. VIII.

72. Там жа. С. VI.

73. Напр.: *Беларуская мова : энцыклапедыя / пад рэд. А. Я. Міхневіча.* – Мінск, 1994. – 655 с. : іл.

74. «... В 1964 году я мог еще назвать имена И. И. Огиенко и В. Ю. Ластовского, а в скором времени и это было запрещено. Из выпущенного мною в 1978 году указателя литературы «Начало книгопечатания в Белоруссии и Литве. Жизнь и деятельность Франциска Скорины» цензура выбросила библиографические описания всех трудов В. Ю. Ластовского, для И. И. Огиенко почему-то было сделано исключение, – его имя было строго запретным лишь на Украине». – Гл.: *Немировский Е. Л.* Иван Федоров и возникновение книгопечатания в Москве и на Украине // *КомпьюАрт.* – 2003. – № 3. – URL: <http://www.compuart.ru/article.aspx?id=8546&iid=349>.

75. *Ластоўскі В.* Гісторыя беларускай (крыўскай) кнігі ... С. VI.

76. *Сазонава Т. А.* Бібліяграфічная дзейнасць В. У. Ластоўскага. С. 98.

77. *Мігонь К.* Письмо и язык как определители и индикаторы книжной культуры // *Наука о книге. Традиции и инновации : к 50-летию сборника «Книга. Исследования и материалы» : материалы XII Междунар. науч. конф. по проблемам книговедения (Москва, 28–30 апр. 2009 г.) : в 4 ч. – Москва, 2009. – Ч. 1. – С. 490–491.*

78. *Ластоўскі В.* Гісторыя беларускай (крыўскай) кнігі ... С. 11–14.

79. *Сазонава Т. А.* Бібліяграфічная дзейнасць В. У. Ластоўскага. С. 99.

80. Ажыццявіць падобны пошук па зводным каталогу «Кніга Беларусі, 1517–1917» (Мінск, 1986) не ўяўляецца магчымым з-за адсутнасці такога паказальніка ў дадзеным выданні.

81. *Ластоўскі В.* Гісторыя беларускай (крыўскай) кнігі ... С. 734.

82. *Шматаў В. Ф.* Мастацтва беларускіх старадрукаў (XVI– XVIII стст.). – Мінск, 2000. – С. 7.

83. Мсціслаў Дабужынскі, адзін з настаўнікаў М. Шагала. З 1924 г. жыў у Літве, быў асабліва блізкі з В. Ластоўскім, беларускім нацыянальным цэнтрам у Коўне. «Тут ён удзельнічаў у афармленьні тэатральных пастановак, афармляў часопіс «Крывіч», іншыя беларускія выданьні». – Гл.: *Харэўскі С.* Выстава працаў Мсціслава Дабужынскага «Старая Літва», прысьвечаная супярэчліваму й кароткаму пэрыяду жыцця мастака ў Літве. – URL: <http://pan-demetrius.livejournal.com/2008/02/07/>. – Дата доступу: 07 лютага 2008.

84. *Доўнар Л.* Вобразы, родныя па духу жыцця і творчасці. Мастацтва афармлення беларускай кнігі XIX – пачатку XX ст. // *Роднае слова.* – 2007. – № 8. – С. 85.

85. Гл. таксама: *Шлюбскі А.* Рэцэнзія // *Маладняк.* – 1926. – № 5. – С. 104–105; *Шлюбскі А.* Рэцэнзія // *Полымя.* – 1926. – № 5. – С. 144–147 – Рэц. на кн.: *Ластоўскі В.* Гісторыя беларускай (крыўскай) кнігі. Спроба паясьніцельнай кнігопісі ад канца X да пачатку XIX стагодзьдзя. – Коўна, 1926. – 776 с.

86. *Куркоў І. М.* З гісторыі Усебеларускага таварыства бібліяфілаў // матэрыялы Першых кнігазнаўчых чытаньняў (Мінск, 15 верас. 1998 г.) / Нац. б-ка Беларусі ; склад. Т. І. Рошчына. – Мінск, 2000. – С. 136–157.

87. *Попкова Н. А.* Вячеслав Устинович Ластовский // Библиотека вуза: вчера, сегодня, завтра: сб. науч. тр., посвящ. памяти А. А. Артисевич. – Саратов, 2009. – Вып. 9. – С. 72.

88. Там жа. С. 73.

89. Там жа. С. 77.

90. «Изучение Часословца (особенностей печати, украшений, содержания, водяных знаков на бумаге), обстоятельств деятельности Мстиславца в Вильне позволили Ластовскому отнести его “к числу неизвестных еще изданий русских первопечатников” и датировать его появление ранее 1574 года. Время показало справедливость наблюдений Ластовского, и датировка Часовника 1570 годом принята современными книговедами». – Гл.: *Попкова Н. А.* Вячеслав Устинович Ластовский ... С. 76.

91. *Попкова Н. А.* Вячеслав Устинович Ластовский ... С. 74–77.

92. Там жа. С. 75.

93. Там жа.

94. 20 жніўня 1937 г. В. Ластоўскі быў паўторна рэпрэсаваны, а 23 студзеня 1938 г. па прысудзе Ваеннай калегіі Вярхоўнага суда – расстраляны. Рэабілітаваны ў 1958 г. – Гл.: *Кісялёў Г. В.* Ластоўскі Вацлаў // *Беларускія пісьменнікі : біябібліяграфічны слоўнік.* – Мінск, 1994. – Т. 4. – С. 17.

Summary

L. Dounar. «In my town – so magnificent – I was alone!»

Scientific activities of Vatslaw Lastouski as the first theorist and historian of the Belarusian book business are analyzed. The activities are considered in the context of social and political events of the epoch as well as a role of the works of Lastouski and their assessment of his contemporaries. Special attention is paid to «The history of Belarusian (Kryvian) book» (Kowna, 1926).

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ